

În capitolul 6 sunt exemplificate principiile enunțate mai sus. Autorul oferă un exemplu din propria cercetare – o analiză comparativă a discursurilor despre asceză în hinduism și creștinism – descriind toate etapele demersului comparativ (page 157 and further). Ultimul subcapitol este dedicat relevanței comparatisticii religioase la nivel academic și social (page 163 and further).

Lucrarea este solidă științific, fiind în același timp accesibilă publicului larg. Ea oferă o imagine amplă și clară a rigorilor după care operează în prezent disciplina comparatisticii religioase. Lectura cărții aduce un real câștig și tuturor celor interesați de studiul religiosului, ajutându-i să conștientizeze diferitele aspecte care trebuie avute în vedere în evaluarea unei realități religioase dintr-un spațiu mai puțin familiar și ferindu-i astfel de pericolele scoaterii din context, ale generalizărilor pripite și ale concluziilor insuficient fundamentate.

Conf. Dr. Habil. Alina Pătru

Martin Rötting, *Spiritualität vs. Religion. Eine interreligiöse Beziehungsanalyse*, Editura EOS, Sankt Ottilien, 2022, 289 p., ISBN: 978-3-8306-8111-3

Sub semnătura profesorului de *Religious studies* de la Universitatea din Salzburg, Austria, prof. dr. Martin Rötting, a apărut o lucrare care își propune să pună în relație doi termeni centrali ai disciplinei *Religious studies*, care s-au configurat în perioada recentă ca termeni aflați în disjuncție: termenul de „religie” și cel de „spiritualitate”. Respectiva opoziție are la bază un mod de înțelegere devenit dominant în Occident în rândul publicului larg, care asociază religia cu rigoarea, organizarea instituțională și normele fixe, iar spiritualitatea cu domeniul experienței, al trăirilor sufletești și al înțeleșurilor care ajută echilibrului lăuntric al persoanei și dezvoltării spirituale a acesteia.

Dubla pregătire a lui Martin Rötting, de teolog catolic interesat de pedagogia religiei și specialist în *Religious studies* îi permite o perspectivă complexă și o înțelegere amplă a diferitelor tendințe care duc la o astfel de concepție, a opoziției dintre spiritualitate și religie. Lucrarea pornește de la ea și se remarcă prin efortul de a reaseza cei doi termeni într-un raport mai adecvat. În acest scop, metoda analizei relaționale a fost adaptată pentru a fi aplicată unei abordări interreligioase, ceea ce conferă un caracter de originalitate lucrării în raport cu alte volume despre religie și spiritualitate.

Lucrarea se bazează nu doar pe vasta erudiție a autorului, ci și pe ample cercetări de teren. Autorul valorifică în scopul demersului său de acum 180 de interviuri din cercetările sale mai vechi și realizează 15 noi interviuri de experți, axate pe relația dintre religie și spiritualitate (28). Astfel, volumul deschide vaste

perspective, reperete teoretice ale specialistului și datele provenite din teren întregindu-se și iluminându-se reciproc. Rezultatul este o expunere accesibilă publicului larg preocupat de religie, de spiritualitate sau de raportul dintre cele două, ținând spre oferirea unor recomandări pentru activitatea pastorală, interesantă însă prin perspectivele oferite și pentru cercetători.

Introducerea este urmată de nu mai puțin de 16 capitole, fiecare dedicat câte unui aspect relevant al temei. În primul capitol este definită analiza relațională interreligioasă. După ce definește markerul interreligiozității (32), autorul preia anumite contrapunerii uzuale referitoare la religie și spiritualitate, sintetizate de Eileen Barker – ca de exemplu aceea că religia se bazează pe scrieri și revelații, pe când spiritualitatea pe experiență și mistică, că perspectiva religiei este analitică, pe când cea a spiritualității este integratoare, că religia se bazează pe control extern, pe când spiritualitatea pe responsabilitate resimțită interior (33) – pentru a le analiza critic și a indica sursele lor în paginile care urmează (page 34 and further).

Capitolul al II-lea, intitulat „Cine cunoaște dansul”, propune metafora dansului pentru a defini nu doar raportul dinamic dintre cele două noțiuni, ci și felul cum religia și spiritualitatea sunt procese care se derulează în interdependență față de tot ceea ce există în jurul lor: participanți, privitori de pe margine, cercetători etc. (page 44 and further). Astfel, metoda adoptată permite deschiderea spre un pluriperspectivism care rămâne totuși centrat în jurul unui nucleu. Ea implică rigoare, fără a pierde însă dimensiunea deschisă și permanenta dinamică. În aceeași cheie sunt scoase în lumină valențele unei discipline precum *Religious studies* (page 51 and further) și dependența reciprocă dintre aceasta și obiectele sale de studiu (58).

Capitolul al III-lea, intitulat „Revoluție spirituală sau insule neo-ortodoxe”, propune exercițiul analitic de a înlocui metafora dansului cu aceea a luptei. Imaginea e perfect aplicabilă situației din Europa de Vest, în care mulți oameni nemulțumiți de formele tradiționale ale religiei aderă la spiritualitate, în special în variantele sale alternative, văzând-o ca pe un înlocuitor al religiei (page 59 and further). În contrast cu acestea se profilează așa-numitele „neo-ortodoxii”, adică grupările tradiționaliste din catolicism și protestantism, în care se dezvoltă și forme fundamentaliste (page 64 and further). Neoconservatorismul e evidențiat și în dimensiunea sa politică, nu doar cu referire la islam (page 69 and further).

Capitolele al IV-lea și al V-lea definesc termenii de „spiritualitate”, respectiv de „religie”. Etimologia cuvântului „spiritualitate” trimite spre latinescul *spiritus*, indicând genealogia creștină a conceptului (74). Excursul privind istoria spiritualității începe cu ordinele monahale creștine și se întinde până la formele actuale cunoscute sub acronimul de SBNR – „spiritual, but not religious” (page 74 and further). În ce privește termenul de „religie”, capitolul oferă o introducere în dezbaterile din interiorul disciplinei și explică imposibilitatea unei definiții

satisfăcătoare (page 87 and further). Remarcabilă în cadrul expunerii e observația autorului că „spiritualitățile concrete ar putea fi cărămizile” prin care, pe perioade îndelungate, prin multiple procese de transformare, se cristalizează acea „unitate omogenă” cunoscută sub numele de „religie” (92).

Următoarele două capitole se întrebă dacă spiritualitatea are nevoie de religie ca oponent, respectiv dacă religia are nevoie de spiritualitate ca oponent. Multe din așa-numitele mișcări spirituale ale perioadei recente s-au născut din conflicte și tensiuni ivite în interiorul comunităților religioase. Ele se raportează critic la tradițiile din care s-au desprins, preluând totuși multe din conținuturile acestora (page 95 and further). În ceea ce privește religiile, capitolul argumentează că provocarea venită din partea mișcărilor spirituale libere, care se profilează ca mijloace de contrast, se răsfrânge asupra religiilor, determinându-le să se dinamizeze și să își descopere în propriile tradiții resursele care pot răspunde nevoilor de azi ale membrilor lor (page 109 and further).

În continuare, două capitole sunt dedicate unor provocări cu care s-au confruntat atât religiile, cât și formele de spiritualitate: abuzurile, respectiv pandemia de covid. Abuzurile sunt documentate în religiile mari, dar și în grupările spirituale. Autorul constată că în confruntările cu abuzurile, atât religia, cât și spiritualitatea caută să găsească soluții în tezaurul spiritual al celeilalte: asociațiile spirituale cu forme de organizare lejere își alcătuiesc reguli și structuri mai stricte, călcând pe urmele religiei, iar religiile recurg la resursele lor de spiritualitate pentru a depăși momentele de criză (122). Pandemia de covid a pus la serioasă încercare atât religiile, cât și grupările spirituale, întâi prin măsurile restrictive impuse acestora, apoi prin apariția fracțiunilor interne a căror gestionare va mai solicita resurse și energie și în viitor (page 123 and further).

Capitolul următor plasează relația dintre religie și spiritualitate în contextul modernității, al modernității târzii și al postmodernității. Dacă proiectul modernității este văzut doar ca o fază, atunci e posibil ca și tensiunea dintre religie și spiritualitate să fie doar o fază, argumentează autorul. Tensiunea este în fond aceea dintre o religiozitate înțeleasă procesual și una înțeleasă referențial, prima dintre acestea fiind cea corelată noțiunii de spiritualitate, așa cum este folosită ea în prezent (page 134 and further).

Un alt capitol e dedicat interreligiozității. Aici e vorba de aspecte precum identitatea și felul cum aceasta se construiește prin raportare la celălalt (136). Și religiile se definesc pe sine tot prin raportare la alte religii. În contextul globalizării astfel de raportări se intensifică. Termenul actual occidental de „spiritualitate”, cel folosit în această carte, este și el rezultatul unor raportări similare (page 137 and further). Capitolul prezintă profilul câtorva pionieri ai spiritualității interreligioase – Pater Enomiya-Lassalle, Willgis Jäger, Henry Le Saux (page 142 and further) – și vorbește despre dialogul intermonastic (page 146 and further),

despre ritualurile și construcțiile, respectiv amenajările spațiale, apărute pentru a deservi nevoile unei astfel de spiritualități (page 152 and further).

Următorul capitol, intitulat „Navigarea indivizilor”, definește spiritualitatea ca fiind „un mod de a actualiza religia” (163). Astfel identitatea spirituală poate fi înțeleasă, preluând și adaptând unele idei ale lui Peter Burke, și ca „o funcție a sinelui, care interpretează situații, pentru a-l face pe om capabil de acțiune” (163). Metafora folosită de Rötting este cea a navigatorului spiritual, a GPS-ului care conferă orientare în viață. Modelele interpretative care îi stau la dispoziției subiectului sunt înțelese ca hărți ale sensului, pe care funcția spirituală e chemată să le evalueze și să le utilizeze în funcție de nevoi (165). Înțeleasă în felul acesta, identitatea spirituală e un proces care începe cu o criză și se încheie cu recunoașterea unui model remarcabil (167). În capitolul următor, dedicat studiilor de caz și interviurilor, sunt prezentate 30 de astfel de cazuri (page 170 and further), pe baza cărora sunt identificate patru tipuri de spiritualitate: spiritualitatea de tip unison (în interiorul religiei), cea de tip bastion (în spatele religiei), cea de tip „freestyle” (liber în religie) și cea de tip SBNR (contra religiei) (page 217 and further).

Ultimele patru capitole sunt concluzive. Primul dintre acestea este intitulat „Societatea și sistemele ei religioase”. El se referă la teza secularizării și a individualizării religioase și la posibilele opțiuni privind raportul dintre spiritualitate și religie (page 221 and further). Cel de-al doilea identifică moduri de a lectura raportul dintre religie și spiritualitate – aici este vorba, printre altele, despre identități multireligioase, despre update-uri și convertiri și despre forme în care o anumită tradiție aleasă poate fi lărgită prin includerea unor elemente exterioare (page 234 and further). Cel de-al treilea capitol, intitulat „Spiritualitate ca proces, religie ca referință” constată că această juxtapunere nu este cea a unor categorii similare, ci cea a unor forme complementare de percepție a dinamicii vieții (page 244 and further). Iar ultimul capitol sintetizează câteva recomandări pentru activitatea pastorală, axate pe deschiderea spre dialogul activ și spre înțelegerea nevoilor celuilalt (page 248 and further).

Conceptul lui Rötting de identitate spirituală văzută ca GPS pentru viață merită o reluare în finalul acestei prezentări. Abordarea pune în centru nevoile individului. Conform autorului, prima hartă de sens pe care o are copilul la dispoziție este configurată de valorile tradiției în care s-a născut și a socializat. Desigur, nu este vorba despre tradiția aceea în integralitatea ei, ci despre formele în care i-a fost ea transmisă, forme care întotdeauna poartă amprenta transmițătorului, fie că vorbim de un transmițător individual, fie că vorbim de datele unei epoci sau ale unei anumite societăți. În cursul vieții se întâmplă uneori ca oamenii să întâlnească provocări pentru care nu reușesc să găsească orientare și soluții cu ajutorul acestei prime hărți a sensului. Atunci ei caută mai departe și nu arareori ajung să își rezolve problemele cu ajutorul spiritualităților alternative.

Astfel de situații se pot repeta de mai multe ori în viață. În felul acesta iau naștere alternative ale sensului, care se adaugă peste harta inițială, completând-o pe aceasta, făcând un „update” GPS-ului existent. Astfel se obține un model pluristratificat. Achizițiile cele mai recente sunt plasate deasupra, formând harta de sens, în timp ce straturile inferioare sunt accesate mai rar. Identitatea spirituală este astfel un permanent proces de orientare în lumea din jur, cu ajutorul propriului GPS și al hărților sale (page 18 and further).

Prin aceste expuneri centrate pe individ și pe nevoile sale, Rötting își propune nu doar să analizeze un fenomen, ci să contribuie la înțelegerea celor aflați în diferite etape ale căutărilor lor spirituale. O astfel de înțelegere ar diminua potențialul de tensiune și agresivitate de la nivelul societății, precum și gradul de frustrare, și ar oferi celor implicați în pastorație resurse valoroase pentru a ajunge la sufletul celor aparent dezinteresați. Nu în ultimul rând, analiza aduce contribuții importante pentru o mai bună așezare în ecuație a termenilor „spiritualitate” și „religie”, dezvoltând astfel și cadrul teoretic al disciplinei.

Efortul autorului este acela de a demonta mitul recent al opoziției dintre religie și spiritualitate. Pornind de la juxtapunerea termenilor de „religie” și „spiritualitate”, modelul elaborat de Rötting evidențiază interdependența dintre cele două realități, precum și permanenta raportare a fiecăreia dintre ele la corespondenta sa. Chiar dacă abordarea poate fi surprinzătoare pentru publicul român, obișnuit să perceapă spiritualitatea ca fiind o componentă centrală a religiei, lectura cărții se recomandă tuturor celor interesați să înțeleagă mai bine atât căutățile semenilor lor și felul în care ajung ele să fie conceptualizate, cât și dinamica din societatea contemporană.

Conf. Dr. Habil. Alina Pătru

Maria Dzielska, *Hypatia din Alexandria: personajul istoric și legenda modernă*, traducere din limba engleză de Ana-Lorina Iacob, ediție îngrijită, cuvânt-înainte și anexă de Dragoș Mîrșanu, Editura Doxologia, 2022, (Colecția *Historia Christiana*) 168 p., ISBN 978-606-9746-48-6

Deopotrivă inteligentă și frumoasă, iar ca atare destinată să producă legende, Hypatia din Alexandria întruchipează *par excellence* „spiritul lui Platon și trupul Afroditei”. Această femeie excepțională s-a născut în Alexandria, în anul 355 d.Hr. și a murit în anul 415 d.Hr. Hypatia este cunoscută publicului larg mai ales prin sfârșitul ei tragic, însă puțini cunosc datele parcursului său biografic și rolul pe care l-a avut în epoca sa. Adevărul istoric nu este întotdeauna conservat atunci când nu face senzație, în timp ce mitul croit în jurul unei persoane se bucură de faimă și este reținut cu ușurință de către posteritate, mai ales atunci când este